

Spišiaková, Andrea

Metafory ukrajinskej politickej krízy v ruských a slovenských masmédiách

Opera Slavica. 2019, vol. 29, iss. 4, pp. 21-26

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2019-4-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141990>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Metafory ukrajinskej politickej krízy v ruských a slovenských masmédiách¹

Metaphors of Ukrainian Political Crisis in Russian and Slovak Mass Media

Andrea Spišiaková

(Trnava, Slovenská republika)

Abstrakt:

Autor príspevku analyzuje niekoľko metafor, ktoré novinári frekventovane používali na zobrazenie ukrajinskej politickej krízy od roku 2013 do roku 2016 v ruských a slovenských publicistických zdrojoch. V príspevku sa naznačuje, že výber metafor v publicistike nie je náhodný, preto osobitná pozornosť je venovaná kognitívnemu aspektu metafor. V procese analýzy sú načrtnuté funkcie, ktoré uvedené metafory plnili, predovšetkým manipulačná funkcia, t. j. schopnosť metafory vplývať na podvedomie čitateľa a ovplyvniť tak jeho hodnotenie.

Kľúčové slová:

metafora; masmédiá; kríza; Ukrajina; Rusko

Abstract:

The author of the article analyses several metaphors, which journalists used frequently to depict Ukrainian political crisis from 2013 to 2016 in Russian and Slovak journalistic sources. The article implies that the choice of metaphors in journalism is not coincidental. Thus, special attention will be paid to cognitive aspect of metaphors. In the process of analysis the functions of given metaphors are outlined, primarily the manipulative function, i.e. the ability of a metaphor to affect the subconscious mind of a reader and to influence his evaluation.

Key words:

metaphor; mass media; crisis; Ukraine; Russia

1 Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu KEGA 013UCM-4/2017 Vymedzovanie špecifik modelu „ruského sveta“ v ruskom jazyku, literatúre a kultúre.

Politická kríza, ktorá na Ukrajine vypukla v novembri v roku 2013 navždy zmenila tvár dnešnej Ukrajiny a naštrbila vzájomné vzťahy medzi predtým dvoma spriatelенými slovanskými národmi. Vtedajší ukrajinský prezident Viktor Janukovič odmietol podpísať asociačnú dohodu s Európskou úniou, čo rozhnevalo mnohých Ukrajincov, ktorí požadovali proeurópske smerovanie krajiny. Politická situácia sa vyhrotila na jar v roku 2014, kedy zhromaždenia prepukli do násilností. Tie si vyžiadali stovky mŕtvych, zmenu vlády a vojnový stav. Rusko je vnímané ako agresor a zo západu čelí obvineniam z vojenskej intervencie a zo snahy o destabilizáciu krajiny.

Kríza mala medzinárodný presah a bola ostro sledovaná ruskými aj zahraničnými masmédiami. Môžeme konštatovať, že vojna sa nevedla iba na barikádach, ale aj v masmediálnom priestore. Médiá, ktoré by mali v prvom rade plniť informačnú funkciu, účelne manipulujú našim vnímaním sveta a v prípade ukrajinskej krízy značne prispeli k ešte väčšej nevráživosti a dezinformáciám. Masmédiá môžu konflikty ovplyvňovať rôznymi spôsobmi a pomocou nich sú schopné formulovať a dosahovať svoje vlastné ciele². Opäť bolo dokázané, že pomocou jazyka je možné výrazne vplyvať na recipienta, ovplyvniť jeho mienku a skresliť jeho vnímanie skutočnosti.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na frekventovane používané metafory, ktoré masmédiá využívali na opis ukrajinskej politickej krízy v ruskom a slovenskom jazyku a v krátkosti ozrejmiť možný účel výberu metafor s ohľadnutím na výsledky výskumu v kognitívnej lingvistike. Nami použitý materiál bol vyexcerpovaný z ruských a slovenských masmédií od roku 2013 do roku 2016.

Metafory sú bežne používaným prostriedkom v jazyku. Podľa najnovších výskumov nie sú len prostriedkom básnickej obraznosti. „Metafora preniká celým našim každodenným životom a prejavuje sa nielen v jazyku, ale aj v myslení a konaní. Náš každodenný pojmový systém, v rámci ktorého myslíme a konáme, je vo svojej podstate metaforický.“³ Uvážený výber metafor autorovi garantuje vplyv na kognitívnu stránku čitateľa, často bez jeho povšimnutia. Dôvodom je skutočnosť, že recipienti, vzhľadom na vysokú frekvenciu použitia metafor v reči, na nich neupriamujú pozornosť.

V lingvistických výskumoch sa v poslednom čase bežne analyzujú metafory v politickom diskurze a zároveň sa rodí politická metaforológia ako samostatná disciplína. Veľkým prínosom do tohto smeru v ruskej lingvistike sú napríklad práce A. P. Čudinova, E. V. Budajeva, A. N. Baranova, Yu. N. Karaulova, G. N. Skljarevskej, T. G. Skrebcovej a iných. Na Slovensku sa politickými metaforami zaoberajú I. Dulebová, T. Grigorjanová, M. Polčicová a iní.

2 KALJUGA, A. A.: *Otraženie konflikta v Ukraine v informacionnom prostranstve stran SNG*. Nauka o čeloveke: gumanitarnyje issledovanija, № 21, 2015, s. 49.

3 LAKOFF, Dž. – DŽONSON, M.: *Metafory, kotorymi my živem*. Moskva: Jeditorial URSS, 2004, s. 25. Citát preložil autor.

M. Frankowska na príklade poľského politického diskurzu vyčlenila štyri dominujúce východiskové sféry, v rámci ktorých sa metaforizuje politika, a to vojna, šport, divadlo a hra⁴. Naša analýza preukázala, že tieto sféry sú aktuálne aj pre ruský a slovenský masmediálny diskurz, a to aj pre ukrajinskú politickú krízu.

V nadväznosti na fundamentálnu prácu G. Lakoffa a M. Johnsona *Metafory, ktorými žijeme* (2004) môžeme konštatovať, že nielen v politickom diskurze, ale v našej komunikácii celkovo dominuje metafora **vojny**, ktorá je schopná vyjadriť množstvo komplikovaných pojmov. Vzhľadom na vojnovú povahu opisovaných udalostí na Ukrajine sme metaforu vojny zachytili v oboch skúmaných jazykoch. V prípade ukrajinskej krízy tieto metafory nie sú pre čitateľa natoľko očividné, jednak vďaka ich popularite a taktiež preto, že v mnohých prípadoch neboli použité v metaforickom význame, napr. *obrútiť zbrane proti „zamestnávateľom“* (pravda, 14. 5. 2015), *zložiť zbrane* (pravda.sk, 6. 3. 2014), *stať sa terčmi projektilov* (pravda.sk, 12. 5. 2012), *kladie mínu pod vlastnú krajinu* (pravda.sk, 6. 3. 2014), *положить конец господству оружия* (unic.ru, 28. 7. 2014). Veľké množstvo týchto metafor v texte sa zdá byť prirodzené, môžu však byť použité, aby druhá strana konfliktu bola čitateľmi podvedome vnímaná ako nebezpečná, resp. ako agresor.

Politika bola vždy chápaná ako hra o moc a nadvládu. Preto aj konflikt jednej mocnosti a jedného národa, ktorý sa snaží udržať si svoju nezávislosť, sa v masmediálnych textoch pretavil do metafory **hry**, napr.: *hrá sa o veľa* (pravda.sk, 14. 11. 2013), *každý hrá svoju hru* (pravda.sk, 14. 11. 2013), *informačná hra* (pravda.sk, 6. 12. 2013), *problém oslobodenia Tymošenkovej bude stále v hre* (pravda.sk, 14. 1. 2013), *problém Tymošenkova zneužívali ako žolíka pri vyjednávaní* (pravda.sk, 25. 11. 2013), *«Правый сектор» заподозрен в двойной игре* (kommersant.ru, 29. 3. 2019). Tento metaforický model poukazuje na skutočnosť, že masmédiá sú schopné takú serióznou tému pretaviť do modelu hry, bez ohľadu na tragickosť opisovaných udalostí.

Na metaforu hry prirodzene nadväzuje metafora **športu a súťaže**. Na fakt, že vojna a konflikt sa môže metaforizovať do športu upriamil pozornosť G. Lakoff po dôkladnej analýze metafor, ktoré mali odôvodniť vojnu v Perzskom zálive⁵. V ruských masmédiách sa vyskytli nasledujúce metafory: *Главные игроки украинского конфликта* (forbes.ru, 25. 4. 2014) – metafora na predstaviteľov, v rukách ktorých sa nachádza moc ovplyvňovať udalosti, *украинские шахматы* (forbes.ru, 24. 4. 2014) – metafora boja dvoch strán.

4 FRANKOWSKA, M.: *Frazeologia i metaforyka w tekstach politycznych lat 1989–1993*. In: *Jezyk a kultura* 11. Wrocław, 1994. s. 21 – 47., citované podľa BUDAJEV, È. V. – ČUDINOV, A. P.: *Metafora v političeskom interdyskurse*. Monografija. Jekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t, 2006, s. 119.

5 LAKOFF, G.: *Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. UC Berkeley: Department of Linguistics. 1992. <<https://escholarship.org/uc/item/9sm131vj>>. [online]. [cit. 19. 10. 2019].

Tieto tri metafory – *hra*, *vojna*, *šport* spolu úzko súvisia na kognitívnej úrovni. Vo všetkých troch metaforách dominuje hlavný význam boj, súťaž dvoch strán o prvenstvo, nadvládu alebo výhru. Bez ohľadu na to, že tieto tri metafory sú kľúčové pre politický diskurz, sú osobitne aktuálne pre Ukrajinu. Ukrajina totiž svojím geografickým postavením medzi západom a východom, t. j. Európskou Úniou a Ruskom tvorí akési rozhranie medzi nimi. Tým je Ukrajina v centre záujmu pre obe strany a každá strana si v nej presadzuje svoje vlastné záujmy. Motívy rozporu a vojny sú prítomné nielen v zahraničnej politike, ale aj v rámci krajiny. Časť obyvateľov si praje začlenenie Ukrajiny do Európskej únie a časť obyvateľstva si želá nájsť oporu v silnom Rusku.

V širšom kontexte svoje miesto má aj metafora **divadla**, v ktorej rezonuje lexika divadelnej hry, napr. *demonštrácie sú pripravené zo zákulisia* (pravda.sk, 25. 11. 2013), *agresormi na Ukrajine sú ruské bábkky* (topky.sk, 1. 2. 2016), *Нас вполне устраивает крымский сценарий* (kommersant.ru, 31. 3. 2014). I. Dulebová je presvedčená, že „obraz divadla, predstavenia, hry navodzuje a zdôrazňuje atmosféru povrchnosti a neuskutočniteľnosti politických vyhlásení a sľubov počas krízy, ich falošnosť, nereálnosť a pretváрку aktérov politického života“⁶. V nadväznosti na uvedené môžeme dešifrovať texty, ktoré sú modelované na základe metafory divadla nasledujúcim spôsobom: hlavní aktéri diania sa pretvarujú, skrývajú svoje skutočné úmysly pod maskou, hrajú svoju rolu. To, čo sa deje je predurčené pre publikum (čitateľskú verejnosť) a udalosti sú dopredu pripravené „režisérom“, napr. *Путин назвал американцев «кукловодами Майдана» в Киеве* (tass.ru, 15. 3. 2015).

Okrem vyššie opísaných konvenčných metafor, ktoré prevládajú v opise revolúcie na Ukrajine sa objavujú aj originálne metafory, v ktorých je možné konflikt konceptualizovať. Je to predovšetkým metafora **počasia a prírodných živlov** (oheň, búrka, mráz, atď.). Všetky živly sú silné a vedia byť ničivé a deštruktívne. Ich použitie v metaforách nám môže podvedome naznačovať, že opísané skutočnosti treba hodnotiť negatívne. Ukrajinská kríza sa najčastejšie opisovala pomocou metafory **ohňa** – živlu, ktorý spaľuje a ničí všetko, čo mu príde do cesty. Samotný konflikt sa metaforizoval ako požiar. M. S. Gorbačov napríklad varuje pred zasahovaním Ruska do ukrajinských záležitostí, pretože by to mohlo vyvolať *neuhasteľný požiar* (pravda.sk, 29. 1. 2015) na celom svete. Nemecká kancelárka Angela Merkelová varovala pred *rozsiahlým požiarom* (pravda.sk, 17. 11. 2014), ku ktorému konflikt na Ukrajine môže viesť. Kyjev je v médiách opisovaný ako *ohnisko protiviládných demonštrácií* (pravda.sk, 6. 12. 2013). Iné slovné spojenia s tematikou počasia a živlov zahŕňajú *ticho pre búrku* (pravda.sk, 11. 7. 2014), *zmrazovať konflikt* (pravda.sk, 11. 7. 2014), *zmrazovať vzťahy* (pravda.sk,

6 DULEBOVÁ, I.: *Politický diskurz ako objekt výskumu politickej lingvistiky a jeho lexikálne osobitosti v súčasnej ruštine a slovenčine*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 62.

5. 3. 2014), *zmrazenie kont* (pravda.sk, 5. 3. 2014), *zemetrasenie vo vláde* (pravda.sk, 28. 10. 2015) a iné. Všetky nami uvedené metafory majú negatívnu konotáciu.

Okrem metafor prírodných živlov/počasia sa často využívajú aj slovné spojenia a frazeologizmy založené na metafore **tela a jeho častí**. Najčastejšie sú to ruky, ktoré sú nástrojom činnosti, napr. *uvoľniť si ruky za rokovacím stolom* (pravda.sk, 21. 12. 2013), *mať na rukách krv* (pravda.sk, 14. 5. 2014), *zasiahne neviditeľná ruka trhu* (pravda.sk, 21. 12. 2014). Iné spojenia zahŕňajú časti tela ako ústa, hlavu a chrbát: *Ruské ministerstvo obrany ústami „zdroja“ usúdilo* (pravda.sk, 27. 8. 2014), *neobrátiť sa chrbtom* (pravda.sk, 26. 11. 2013), *horúce hlavy* (pravda.sk, 6. 12. 2013). Metafora kolena negatívne hodnotí zasahovanie Európy do diania na Ukrajine – *Европа поставила Украину на колени и забыла про нее* (u-f.ru, 22. 6. 2017).

V článkoch sa objavujú tiež slovné spojenia založené na tému **zdravie-choroba**, napr. *udržiavať teplotu nenávisť* (pravda.sk, 20. 5. 2015), *schizofrénia Ukrajiny* (pravda.sk, 28. 1. 2014), *korupčné metastázy* (pravda.sk, 25. 11. 2013), *stranu lichořadum* (forbes.ru, 21. 11. 2014). Dňa 29. novembra 2013, keď boli účastníci demonštrácie rozohnaní, v časopise Forbes sa píše o «*прививке*» (forbes.ru, 21. 11. 2014), s cieľom zamedziť protestantom sa opätovne zhromaždiť.

Metafory zdravia/choroby, prírodných cyklov a svetla a tmy sú považované za tzv. archetypálne metafory⁷. Michael Osborn prišiel vo svojich výskumoch k záveru, že tieto metafory sa neustále vyskytujú v politickom diskurze. „Tieto metafory sú založené na univerzálnych archetypoch. Tvoria základ pre vzájomné porozumenie ľudí a zároveň vytvárajú základ pre politický vplyv a presvedčenie.“⁸

Bez ohľadu na to, že od začiatku ukrajinskej politickej krízy uplynulo už niekoľko rokov a masmédiá upriamujú pozornosť na iné politické udalosti, politická kríza na Ukrajine ešte stále nie je u konca. Masmédiá nám v mnohom pomáhajú utvárať si o danej problematike svoj názor, čitateľ by však mal čítať pozorne. Analýzou textu a metafor v ňom môžeme dospieť k hlbšiemu pochopeniu opísanej skutočnosti, ako aj k tomu, s akým zámerom bol článok napísaný.

Všetky metafory nám uľahčujú vnímanie skutočností. Metafory jednak reflektujú naše chápanie okolitého sveta, na druhej strane ich uvážení výber môže ovplyvniť ich prijatie recipientmi. Preto T. Grigorjanová hovorí „o manipulačnom potenciáli metafory, pomocou ktorej možno vyvolať u recipienta určité emócie, a tým oslabiť jeho racionálne uvažovanie, resp. konanie“⁹. Nami uskutočnená analýza tiež naznačuje, že výber metafor v masmédiách na tému ukrajinskej krízy nie je náhodný. U verejnosti

7 BUDAJEV, È. V. – ČUDINOV, A. P.: *Metafora v političeskom interdiskurse*. Monografija. Jekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t, 2006, s. 55. Citát preložil autor.

8 Tam že, s. 55.

9 GRIGORJANOVÁ, T.: *Metafora v politicko-ekonomickom diskurze*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Ekonóm, 2016, s. 152.

tak môže byť dosiahnuté požadované hodnotenie politickej situácie. Všetky nami rozanalyzované metafory boli zamerané na dosiahnutie negatívneho hodnotenia. Na to používali novinári metafory, ktoré sú už pevnou súčasťou politického diskurzu ako metafora vojny, športu, hry a divadla a taktiež originálnejšie metafory ako metafora počasia a prírodných živlov, zdravia/choroby a tela.

Literatúra:

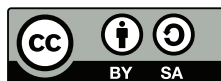
- BUDAJEV, Ě. V. – ČUDINOV, A. P.: *Metafora v politickom interdiskurse*. Monografija. Jekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t, 2006.
- DULEBOVÁ, I.: *Politický diskurz ako objekt výskumu politickej lingvistiky a jeho lexikálne osobitosti v súčasnej ruštine a slovenčine*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011.
- FRANKOWSKA, M.: *Frazeologia i metaforyka w tekstach politycznych lat 1989–1993*. In: *Jezyk a kultura* 11. Wrocław, 1994. s. 21 – 47.
- GRIGORJANOVÁ, T.: *Metafora v politicko-ekonomickom diskurze*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Ekonóm, 2016, s. 150 – 158.
- KALJUGA, A. A.: *Otraženiye konflikta v Ukraine v informacionnom prostranstve stran SNG*. *Nauka o čeloveke: humanitarnyje issledovanija*, № 21, 2015, s. 49 – 54.
- LAKOFF, Dž. – DŽONSON, M.: *Metafory, ktorými my žijem*. Moskva: Jeditorial URSS, 2004.
- LAKOFF, G.: *Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. UC Berkeley: Department of Linguistics. 1992. <<https://escholarship.org/uc/item/9sm131vj>>. [online]. [cit. 19. 10. 2019].

About the author

Andrea Spišiaková

University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Faculty of Arts, Department of Russian studies, Trnava, Slovakia

andrea.spisiakova.ucm@gmail.com

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.